

LITERATURA

1. Bodrova, E.V. (1981). Psikhologicheskie aspekty ponimaniya literaturnykh tekstov doshkol'nikami [Psychological aspects of understanding the literary texts]. Voprosy Psikhologii, 5, 116-120 [in Russian].
2. Vaganova, N.A. (2012). Optyimizatsiia sprymannia I rozuminnia ditny novoi informatsii [Optimization of new information perception and understanding by children]. Aktualni problemy psikhologii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykhologii imeni G. S. Kostiuks NA-PN Ukrainy. Psikhologiiia tvorchestva - Actual problems of psychology: Collection of scientific papers of the Institute of psychology. The psychology of creativity. (Vols.12), 14, (pp. 37-43). Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
3. Vachkov, I.V. (2009). Psikhologiiia dlia malyshei [Psychology for kids]. Moskva: Pedagogika-Press [in Russian].
4. Sergienko, E.A., Lebedeva, E.I., Prusakova, O.A. (2009). Model psikhicheskogo v ontogeneze cheloveka [Mental model in human ontogenesis]. Moskva: Institut psikhologii RAN [in Russian].
5. Savina, E.A. (1995). Osobennosti predstavlenii detei 5-10 let o dushe [The peculiarities of 5-10 years old children's view on a soul]. Voprosy psikhologii - Questions of psychology, 3, 21-28 [in Russian].
6. Subbotskii, E.V. (1986). Nekotorye osobennosti predstavlenii rebenka o psikhike cheloveka [Some characteristics of the child's concepts about human mind]. Voprosy psikhologii - Questions of psychology, 5, 45-53 [in Russian].
7. Chikulai, A.O. (2013). Rozuminnia psykholoichnykh tekstiv starshymy doshkilnykamy [Understanding psychological texts older preschoolers]. Qualifying work bachelor of psychology. Zaporizhzhia: ZNTU [in Ukrainian].

УДК [159.953] : 81

**ІННОВАЦІЙНІ ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ МОВНО-
МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ШКОЛЯРІВ
У ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ**

**Наталія Видолоб
(Переяслав-Хмельницький, Україна)**

У статті актуалізуються основні психолінгвістичні теорії сучасності, здійснюється їх типізація з погляду класичної та нооцентричної наукової методології, обґрунтовується доцільність інноваційних прийомів формування мовно-мовленнєвої компетентності школярів у психолінгвістичному контексті. Психолінгвістичні методи і прийоми, як і будь-які інші науково-теоретичні положення, із часом зазнають змін, удосконалюються й уточнюються, зокрема вузькоспеціалізуючись і проникаючи в окремі суміжні наукові сфери, як-

то: психологія, педагогіка, мовознавство, соціологія, лінгводидактика тощо. Метою нашого аналізу є характеристика інноваційних технологій у психолінгвістичних методиках формування мовно-мовленнєвої компетенції школярів у сучасному освітньому дискурсі. У цьому сенсі приділяємо увагу мотиваційному, психоаналітичному, емоційно-лексичному, кольоросемантичному та контент-аналізу як ефективним інноваційним прийомам удосконалення мовно-мовленнєвої культури школярів в умовах реформування освіти, нагальної потреби створення нових державних стандартів з більшістю навчальних дисциплін.

Ключові слова: психолінгвістика, інноваційні прийоми, мовно-мовленнєва компетенція, мотиваційний аналіз, психоаналітичний аналіз, емоційно-лексичний аналіз, кольоросемантичний аналіз, контент-аналіз.

В статтє актуализируются основные психолингвистические теории современности, осуществляется их типизация с точки зрения классической и нооцентричной научной методологии, обосновывается целесообразность инновационных приемов формирования культурно-речевой компетентности школьников в психолингвистическом контексте. Психолингвистические методы и приемы, как и любые другие научно-теоретические положения, со временем изменяются, совершенствуются и уточняются, в частности узкоспециализируются и проникая в отдельные смежные научные сферы, как: психология, педагогика, языкознание, социология, лингводидактика и т.д. Целью нашего анализа является характеристика инновационных технологий в психолингвистических методиках формирования языково-речевой компетенции школьников в современном образовательном дискурсе. В этом смысле уделяем внимание мотивационному, психоаналитическому, эмоционально-лексическому, цветосемантическому и контент-анализе как эффективным инновационным приемам совершенствования языково-речевой культуры школьников в условиях реформирования образования, необходимости создания новых государственных стандартов по большинству учебных дисциплин.

Ключевые слова: психолингвистика, инновационные приемы, языково-речевая компетенция, мотивационный анализ, психоаналитический анализ, эмоционально-лексический анализ, цветосемантический анализ, контент-анализ.

In the article the basic psycholinguistic theories of contemporaneity are actualized, their typification is carried out from the point of view of classical and noocentric scientific methodology, the expedience of innovative receptions of forming linguallly-vocal competence of schoolchildren in a psycholinguistic context is grounded. Psycholinguistic methods and

techniques as well as any other scientific and theoretical positions, are changing over the time, they are improving and specifying in particular by high specializing and getting into some related scientific areas such as: psychology, pedagogics, linguistics, sociology, lingvodidactics etc. The aim of our analysis is a description of innovative technologies in psycholinguistic methods of forming the lingually-vocal competence of schoolchildren in the modern educational discourse. In this sense, we pay attention to motivational, psychoanalytic, emotional-lexical, color-semantic and content-analysis as the effective innovative methods of improving language and speech culture of schoolchildren in terms of educational reform, the need to create new national standards of the majority of subjects.

Key words: *psycholinguistics, innovative techniques, language and speech competence, motivational analysis, psychoanalytic analysis, emotional and lexical analysis, color and semantic analysis, content analysis.*

Актуальність дослідження і постановка проблеми.

Психолінгвістичні методи і прийоми, як і будь-які інші науково-теоретичні положення, із часом зазнають змін, удосконалюються й уточнюються, зокрема вузькоспеціалізуючись і проникаючи в окремі суміжні наукові сфери, як-то: психологія, педагогіка, мовознавство, соціологія, лінгводидактика тощо. Зокрема, окрім традиційних, актуалізуються інноваційні прийоми формування мовно-мовленнєвої компетенції школярів у психолінгвістичному контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Психолінгвістичний аспект з погляду культурно-історичного та діяльнісного підходів проблеми мовно-мовленнєвої компетенції школярів розглядали Леонт'єв О.О., Ахутіна-Рябова Т.В., Зимня І.О., Фрумкіна Р.М., Клименко О.П., Залевська О.О та ін. Основою напрямку слід вважати, на думку О.О. Леонт'єва [1, с. 39; 62-65], діяльнісний підхід у психології (І.М. Сеченов, Л.С. Виготський, О.М. Леонт'єв, П.П. Блонський, М.Я. Басов, С.Л. Рубінштейн). Згідно з таким підходом вважається, що мовленнєва діяльність «пронизує» наскрізь будь-який вид психічної діяльності; у формі окремих мовно-мовленнєвих дій обслуговує всі види діяльності, у тому числі й усі можливі види психічної діяльності.

Мета і завдання статті. Метою нашого аналізу є характеристика інноваційних технологій у психолінгвістичних методиках формування мовно-мовленнєвої компетенції школярів у сучасному освітньому дискурсі. У цьому сенсі, як

завдання, виділяємо коротку характеристику мотиваційного, психоаналітичного, емоційно-лексичного, кольоросемантичного та контент-аналізу як ефективних інноваційних психолінгвістичних прийомів удосконалення мовно-мовленнєвої культури школярів в умовах реформування освіти, нагальної потреби створення нових державних стандартів з більшості навчальних дисциплін.

Методи та методики дослідження. Методами нашого дослідження було обрано такі: гіпотетико-дедуктивний, порівняльний, аналітичний.

Методика наукового пошуку полягала в таких процедурах:

1) підбір наукових праць, автори яких декларують психолінгвістичні методи аналізу мовно-мовленнєвої компетенції школярів;

2) аналіз використання декларованих психолінгвістичних методів досліджень інноваційних технологій у психолінгвістичних методиках формування мовно-мовленнєвої компетенції школярів у сучасному освітньому дискурсі з позицій традиційної психолінгвістики;

3) формулювання основних параметрів та постулатів, критеріїв та положень інноваційних технологій психолінгвістичних методів аналізу мовно-мовленнєвої компетенції школярів[4].

Обґрунтований виклад основного матеріалу і отриманих результатів. Більшість психологічних особливостей дитини відображається у специфіці її мовлення: граматичних (перевага відмінків, часових форм, форм стану) і лексичних (наприклад, переважаюче вживання конкретного слова з ряду синонімів). На аналізі таких лінгвістичних особливостей побудовані так звані «проективні» системи психіатричної і психологічної діагностики [3].

Проаналізувавши за допомогою спеціальних психолінгвістичних прийомів мовно-мовленнєву складову особистості дитини, можемо реконструювати картину світу школяра і більш-менш точно визначити його психологічний тип.

Зокрема, за допомогою психоаналітичного аналізу можна оцінити наявність у мовленні дитини слів, які належать до сексуальної символіки, до прихованої агресивності тощо. Мотиваційний аналіз визначає вираженість у тексті предикатів мотивації за чотирма групами мотивів: фізіологічні, влади, особистих досягнень і приналежності. Емоційно-лексичний аналіз дає змогу оцінити емоційну насиченість мовлення

дитини, структуру оцінки за найбільш значущими емоційно-оцінними критеріями. Кольоросемантичний прийом виявляє неусвідомлювані фонетичні, ритмічні, колірні, асоціативні та інші емоційні компоненти мовно-мовленнєвої індивідуальності школяра [2]. Серед інших ефективних методів і прийомів останнім часом набув поширення контент-аналіз (аналіз змісту) писемних творів школярів. Його можна віднести до кількісно-змістових методів дослідження. Контент-аналіз передбачає пошук у тексті мовних індикаторів (одиниць аналізу) певних змістових понять (категорій аналізу), визначення частоти їх уживання у писемному мовленні, оцінювання співвідношення з іншими одиницями і зі змістом усього твору.

Ці інноваційні методи і прийоми їх застосування у психолінгвістиці почали використовувати порівняно недавно, до них можна ще додати психіатричний і психоаналітичний аналіз текстів, мотиваційний, емоційно-лексичний, фоносемантичний, а також діагностику мета-програм.

Психоаналітичний прийом аналізу як художнього твору, так і мовленнєве сприйняття його кожною індивідуальністю допомагає виявити ті групи слів, мовних знаків, які належать, наприклад, до соціальної чи етнічної символіки, до прихованих позитивних і негативних рис характеру школяра тощо. Вибір дитиною шкільного віку тих чи інших лексичних і граматичних варіантів мовлення залежить від психологічних особливостей цієї особистості. Іншими словами, проаналізувавши мовно-мовленнєву специфіку школяра, можна реконструювати його картину світу і більш-менш точно визначити психологічний тип і діагноз.

Мотиваційний аналіз обумовлює, як уже зазначалося, наявність/відсутність у мовленні школярів предикатів мотивації за чотирма групами мотивів, у тому числі фізіологічні особливості, лідерські риси характеру, особисті досягнення і соціальну, культурну чи етнічну приналежність.

Емоційно-лексичний аналіз дає змогу оцінити емоційну насиченість мовної організації мовлення дитини, структуру її оцінки за найбільш значущими емоційно-оцінними критеріями, а отже, визначити емоціогенність мовленнєвої складової особистості школяра.

Кольоросемантичний аналіз, на нашу думку, вперше структурно вмотивований у методику розвитку мовлення дітей дошкільного віку проф. Л.О. Калмиковою, виявляє

«неусвідомлювані фонетичні, ритмічні, колірні, асоціативні та інші емоційні компоненти [2]» мовлення школяра.

Разом усі інноваційні психолінгвістичні прийоми являють собою набір універсальних семантичних ознак мовно-мовленнєвої компетенції школярів.

Останнім часом набув поширення контент-аналіз (аналіз змісту) писемних форм мовлення учнів чи студентів. Його можна віднести до кількісно-змістових методів дослідження. Він передбачає пошук у мовленні, зокрема дітей, мовних індикаторів (одиниць аналізу) певних змістових понять (категорій аналізу), визначення частоти їх уживання, оцінювання співвідношення з іншими одиницями і зі змістом усього твору[4].

До основних складових контент-аналізу мовно-мовленнєвої компетенції учнів загальноосвітньої школи науковці відносять виявлення категорій (значеннєвих одиниць аналізу понять, виражених в окремих термінах; теми, вираженої в діалозі/монолозі усному чи письмовому; позиції школяра щодо висловленого тощо); виділення одиниць аналізу; визначення вибіркової сукупності; розробка таблиці контент-аналізу (процедури дослідження); обробка масиву даних; складання підсумкових звітних документів (просто інформація або якісний аналіз), побудова семантичної шкали і визначення шкалового значення.

Використання двох чи кількох семантичних шкал як інноваційний психологічний прийом дає змогу «відтворити» мовно-мовленнєвий семантичний простір кожного підлітка. Отримані за допомогою таких шкал оцінки мають вигляд рейтингів мовно-мовленнєвих здатностей – розсортованих у порядку збільшення чи зменшення кількісних характеристик мовлення учнів, наприклад, з одного класу. Семантичне шкалування є зручним способом перетворення якісної інформації в кількісну, тобто дає можливість представляти мовні знання і мовленнєві вміння у формі, що її може обробляти комп'ютер[6].

Завдяки контент-аналізові можна отримати достатньо об'єктивний результат, окрім того, зробити мовно-мовленнєву компетенцію учнів вимірюваною і придатною для точного обчислення.

Бажано поєднувати традиційні для гуманітарних дисциплін психолінгвістичні якісно-описові методи вивчення, наприклад, специфіки мовлення школярів, із кількісно-змістовими, такими,

як контент-аналіз, для верифікації та доповнення традиційних досліджень, а також для покращення валідності наукових розвідок.

Проблема інноваційних прийомів формування мовно-мовленнєвої компетенції школярів, що досліджується нами, має неабиякий сенс у сучасному мовознавстві, психології, психолінгвістиці, педагогіці, філософії. Тому варто уточнити поняття «психолінгвістичні методи», щоб далі стверджувати про інноваційні прийоми їх застосування.

Психолінгвістичним методом будемо називати основний науковий шлях вивчення процесів впливу, породження та сприйняття мовлення за допомогою матеріальної концепції, вираженої у сукупності (обсязі) знань із мови як теоретичної компоненти розвитку особистості школяра, що передбачає об'єктивний взаємозв'язок психічних явищ та законів формування і функціонування мовленнєвих одиниць.

Сьогодні в науковій літературі зустрічається багато інших тлумачень психолінгвістичних методів. Ми вважаємо, що такий перелік може бути достатньо широким, а тому акцентуємо увагу на класифікації існуючих методологічних позицій дослідників [1-6] у психолінгвістиці з поділом методів і прийомів на такі три:

- перша позиція: традиційна, що об'єднує, за О.О. Леонтєвим [1, с. 73-83], такі методи: експеримент (лабораторний; лінгвістичний та мисленнєвий лінгвістичний експеримент; формувальний та навчальний експерименти); спостереження, самоспостереження (інтроспекція);

- друга позиція: новаторська (інноваційні методи наукових знань, що вживаються в суміжних науках: наприклад, психолінгвістики й етнографії – етнопсихолінгвістика [4]; психолінгвістики й соціології – соціопсихолінгвістика; психолінгвістики й маркетингу – психолінгвістика маркетингових комунікацій [5]; психолінгвістика й теорія ноосфери – нооцентрична психолінгвістика [6, с. 20-31]; психолінгвістики, педагогіки та лінгводидактики – лінгводидактична психологія та ін.

- третя позиція: квазіпсихолінгвістична, представники якої при вивченні мовленнєвих процесів тяжіють до використання або потенціалу тільки лінгвістики, або тільки психології – мовленнєва комунікація; лінгвістична прагматика; дискурсологія та ін.

Відповідно, за допомогою інноваційних прийомів у психолінгвістиці виокремлюються наукові засади

експериментальної теорії і практики мовно-мовленнєвої складової науки. Зазначимо, що інновації базуються на психолінгвістичних поглядах класиків науки, зокрема О.О. Леонтьєва[1], котрий зазначав, що мовлення слід вважати системою як реакцію людини на мовленнєві чи немовленнєві стимули. На думку вченого, мовлення перекодовується в нервові імпульси дитини, а об'єднавшись, створюють певний образ, єдність, конгломерат [там же].

Власне, О.О. Леонтьєв є упорядником головного напрямку – «психолінгвістики першого покоління», науки, що сформувала головні положення взаємозв'язку між формуванням особистості школяра і її мовленнєвою діяльністю. Як поступово формуються психологічні і соціальні особливості дитини, так і мовленням підліток оволодіває через засвоєння окремих слів, речень, висловів в індивідуальному плані: «індивід, що оволодіває мовленням, є відокремленим, ізольованим від суспільства[1]».

Основою психолінгвістики першого покоління слід вважати концепцію Ноема Хомського. Ця концепція стала називатися породжувальною граматиною, що обґрунтовувалася положеннями про те, що граMATика породжує текст, у граMATиці існують певні правила та операції, такі операції називаються трансформаційними, трансформаційні правила регулюють утворення синтаксичних конструкцій речення у мовленні дитини; при цьому речення розглядається як ціле, існують ядерні синтаксичні конструкції, які можна трансформувати завдяки таким процесам: пасивізація (перетворення активної мовленнєвої конструкції на пасивну); заперечення (завдяки додаванню до ствердної конструкції негативної частки НЕ); запитання (додавання питального слова, інтонації запитання та оформлення на письмі через знак питання наприкінці речення); можливі синтаксичні трансформації речення завдяки двом, трьом чи чотирьом процесам, семантичну інтерпретацію синтаксичної структури речення визначає глибинна структура тощо [цит. за : 1.].

«Психолінгвістикою другого покоління» прийнято називати теорію Н. Хомського про прагматичні правила вживання та впливу мовлення. Доцільним для формування мовно-мовленнєвої компетентності школярів вважаються нові терміни, уведені вченим у науковий обіг, як-от: «мовна здатність» та «мовна активність», що розглядаються відповідно як лінгвістичний та

психологічний предмети дослідження, тобто теорія Н.Хомського стала «проекцією лінгвістичної моделі в психіку [1, с. 41]».

На основі теоретичних положень О.О. Леонт'єва, Н. Хомського та їхніх послідовників і учнів створено неопсихолінгвістику, тобто науковий напрям, що функціонує з урахуванням концепцій культурно-історичного та діяльнісного підходів.

У цій інноваційній системі враховано недоліки й помилки попередників, зокрема розкритиковано твердження, що мовлення слід розглядати як автономне від загальної психічної діяльності, що системність поведінки дитини виведена із системності мови, що психологічні процеси зводяться лише до реалізації мовних структур у мовленні тощо. За останні роки обґрунтовано, що мовленнєва діяльність пронизує наскрізь будь-який вид психічної діяльності школяра, власне, обслуговує всі можливі види психічної діяльності. Будь-яка мовно-мовленнєва дія підлітка має власну проміжну мету, але, разом із тим, окремі мовленнєві дії підпорядковуються загальній меті всього акту спілкування.

На основі цих та інших постулатів нооцентризму виокремлюються глобальні й системні постулати та інноваційні прийоми психолінгвістики. Основними положеннями, які актуалізуються за допомогою прийомів психоаналітичного, мотиваційного, емоційно-лексичного, кольоросемантичного чи контент-аналізів як інноваційних систем формування мовно-мовленнєвої компетенції школярів, є твердження, що людина є нооцентричною системою, тому функціонує за законами біосфери. Системною часткою мисленнєвих операцій та дій особистості є мовленнєва діяльність, що інноваційно вивчається за допомогою нових видів і прийомів аналізу як психічна операція.

Висновки та перспективи подальших розвідок. При аналізі інноваційних прийомів формування мовно-мовленнєвої компетенції школярів у психолінгвістичному контексті дослідники спираються на різні види та варіанти методів, які із часом удосконалюються, зазнають змін, інтегруються в інші наукові сфери, таким чином сприяючи більш точному й вірогідному вивченню тих чи інших наукових теорій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леонт'єв А.Н. Основы психолінгвістики / Леонт'єв А.Н. – М. : Смысл; СПб. : Лань, 2003. – С. 73-83.

2. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку : монографія / Л.О. Калмикова, Н.В. Харченко, С.Д. Дем'яненко, Л.А. Порядченко; за заг. ред. Л.О. Калмикової. – К. : ПП Медведєв, 2007. – 304 с.
3. Румянцева И.М. Психология речи и лингвopedagogическая психология/ Румянцева И.М. – М. : ПЕРСЭ ; Логос, 2004. – 319 с.
4. Сорокин Ю.А. Введение в этнопсихолінгвістику : учебное пособие / Сорокин Ю.А. и др. ; под ред. С.А. Борисовой. – Ульяновск : УлГУК, 1998. – 138 с.
5. Холод О.М. Нооцентризм як нова методологія психолінгвістики // Матеріали I міжнародного симпозиуму «Світ лінгвістики», 15-16 квітня 2008 року. – Кривий Ріг : Міжнародний дослідний центр «Людина: мова, культура, пізнання», 2008. – С. 20-31.
6. Холод О.М. Нооцентризм як нова методологія психолінгвістики // Вісник Міжнародного дослідного центру «Людина: мова, культура, пізнання» / гол. ред. Холод О.М. – 2008. - Том. 17(2). – С. 9-35.

LITERATURA

1. Leont'ev, A.N. (2003). Osnovu psyholingvistyky. M. : Smusl; SPb. : Lan'. S. 73-83.
2. Kalmykova, L.O. & Harchenko, N.V.& Dem'janenko, S.D. & Porjadchenko, L.A. (2007). *Rozvytok movlennja ditej starshogo doshkil'nogo viku : monografija*. K. : PP Medvjedjev. 304 s.
3. Rumjanceva, Y.M. (2004). *Psychologyja rechy u lyngvopedagogicheska ja psyhologyja*. M. : PERSЭ ; Logos. 319 s.
4. Sorokyn, Ju.A. (1998). *Vvedenye v etnopsyholingvistyky : uchebnoe posobyе*. Ul'janovsk : UlGUK. 138 s.
5. Holod, O.M. (2008). *Noocentryzm jak nova metodologija psyholingvistyky. Materialy I mizhnarodnogo sympoziumu «Svit lingvistyky», 15-16 kvitnja 2008 roku*. – Kryvyj Rig : Mizhnarodnyj doslidnyj centr «Ljudyna: mova, kul'tura, piznannja». S. 20-31.
6. Holod, O.M. (2008). *Noocentryzm jak nova metodologija psyholingvistyky. Visnyk Mizhnarodnogo doslidnogo centru «Ljudyna: mova, kul'tura, piznannja»*. Tom. 17(2). S. 9-35.

УДК 159.9.07

ХАРАКТЕРИСТИКА АССОЦИАТИВНОГО ПОЛЯ СТИМУЛА «ИГРИВОСТЬ»

Ия Гордиенко-Митрофанова
(Харьков, Украина)

Статтю присвячено проміжним результатами вільного асоціативного експерименту зі стимулом «грайливість». На словостимул інформанти (1902 людини) дали 1436 різних слів і 114